

Grzegorz Studnicki

Stowarzyszenie LIBERTE jako przestrzeń aktywności środowisk alternatywnych - specyfika miejska a przestrzeń miejska na styku kultur w Czeskim Cieszynie

Studia Etnologiczne i Antropologiczne 9, 143-157

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Grzegorz Studnicki

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Instytut Etnologii i Folklorystyki w Cieszynie

Stowarzyszenie LIBERTE jako przestrzeń aktywności środowisk alternatywnych – specyfika miejsca a przestrzeń miejska na styku kultur w Czeskim Cieszynie

Tematem niniejszych rozważań jest stowarzyszenie OS LIBERTE (skrót OS od czeskiego *Občanské Sdružení* – pol. stowarzyszenie), zarejestrowane i działające w Czeskim Cieszynie. Skupia ono w swoich szeregach członków subkultur młodzieżowych (głównie punków, przedstawicieli *hard core*) oraz środowisk kon-
testujących z obu stron granicy. Podstawą analizy jest jego działalność w latach 2003–2005 oraz specyficzny charakter, który kształtują aktywnie uczestniczące w jego życiu jednostki (przez podejmowane przez nie formy działań). W analizie uwzględniona jest specyfika przestrzeni miasta, wraz z jego społeczno-kulturowymi uwarunkowaniami i konsekwencjami położenia na pograniczu. Niniejsza praca powstała na podstawie obserwacji uczestniczącej działającego stowarzyszenia, analizy materiałów zastanych (ulotki, strony internetowe) oraz wywiadów i rozmów przeprowadzonych z osobami związanymi ze stowarzyszeniem LIBERTE, stanowiącymi dla niego swoiste zaplecze i wsparcie. Poznawanie tego obszaru aktywności jest o tyle ciekawe, że łączy ona w sobie elementy tego, co lokalne (pewne dziedzictwo pogranicza kulturowego), z tym, co ponadlokalne (przyna-

ležność do pewnej wspólnoty wyobrażeń, sięgającej poza obszar Polski i Czech). Ważne wydają się subiektywne odczucia i oceny jednostek podejmujących w obrębie tej przestrzeni wspólne działania.

Specyfikę tej przestrzeni społecznej kształtują działania i interakcje uczestników stowarzyszenia, a ich całościowy charakter nosi cechy kultury alternatywnej. Na rodzaj i przebieg interakcji w obrębie stowarzyszenia LIBERTE mają również wpływ inne wydarzenia rozgrywające się w przestrzeni miejskiej Cieszyna, związane z jego specyficznymi cechami, instytucjami, ale również obecnością granicy państwowej, z jej konsekwencjami kulturowymi. Niewątpliwie wpływ na podejmowane działania mają też takie czynniki, jak światopogląd (czynnik ideologiczny) aktorów społecznych wywodzących się z różnych środowisk subkulturowych i kontrkulturowych oraz tło społeczno-kulturowe nowoczesnego społeczeństwa globalnego, w którym aktorzy są osadzeni. Należy zaznaczyć, że analizowaną przestrzeń cechuje pewien stopień transgresji tego, co ludyczne lub przynależy do kultury masowej oraz elementów polityki będącej konsekwencją charakteru grup kontrkulturowych, z których wywodzą się uczestnicy i aktorzy społeczni analizowanej przestrzeni LIBERTE.

Przestrzeń miejska a aktorzy życia społecznego

Analiza takich zjawisk, jak *squatting* (forma wspólnot lub komun), kluby dyskusyjne (lub zorientowane na pewną grupę odbiorców), alternatywne centra kultury, działania nieformalnych subkultur i środowisk alternatywnych (kontestujące, *quasi*-polityczne), stowarzyszeń, nowych ruchów społecznych, czyli działania podmiotów społecznych niezależnych i niesformalizowanych, a które można zaliczyć do tzw. sektora III¹, prowadzi do wniosku, że tym formom aktywności sprzyja przestrzeń miejska. O jej specyfice decydują: gęstość zaludnienia, oraz różnicowanie społeczne mieszkańców i formy życia społecznego charakterystyczne dla przestrzeni miasta. B. Jałowiecki oraz M.S. Szczepański, opisując założenia szkoły neoekologicznej dotyczące przestrzeni miejskiej (Louisa Wirtha *Urbanism as way of life* oraz Amosa H. Hawleya *Human Ekology*), twierdzą, że im większa jest liczebność ludzi, tym większe prawdopodobieństwo zindywidualizowanych zachowań, a tym samym większe szanse ujawnienia się potencjalnych cech osobowych, zróżnicowanych stylów życia, statusu członków. Indywidualizacja zachowań stanowi podstawę segregacji przestrzenno-społecznej jednostek według takich cech, jak przynależność kulturowa, społeczna, preferencje. Różnicowanie funkcji i aktywności wpływa na złożoność struktury społecz-

¹ P. Żuk: *Społeczeństwo w działaniu. Ekodolży, feministki, skłotersi*. Warszawa 2001, s. 114.

nej, powstawanie swoistych nisz społecznych, w których można realizować swoje zainteresowania, styl życia itp.² Niewątpliwie ma to związek z osłabieniem więzi i kontroli społecznej, tak charakterystycznej dla społeczeństw tradycyjnych. W konsekwencji żyjący w przestrzeni miejskiej (szczególnie dużych miast przemysłowych) popadają w stany lękowe przed samotnością i frustracją. Jednocześnie – co zauważył Georg Simmel – miasto zapewnia jednostkom „pewien rodzaj i stopień wolności osobistej nie mającej odpowiednika w innych warunkach”³. Ludzie w przestrzeni miejskiej pozostają niekiedy na przecięciu różnych grup – każdą przynależność można dzielić z wieloma innymi osobami, jednocześnie jednostka może tworzyć odmienne kombinacje przynależności, z których da się odczytać pewne prawidłowości wspólnej kultury. Wskutek ludzkich działań przestrzeń miejska wytwarza odmiennosć, która charakteryzuje się pewną przepustowością (porowatością), zapętleniem kulturowym, celebrytuje hybrydowość kulturowo-społeczną i wymianę międzykulturową⁴. Miasto wyznacza pewne ramy przestrzenne, w których rozwijają się – używając terminologii Z. Baumana – „neoplemiona”, wyróżniające się stylem życia, modelem konsumpcji⁵. Przestrzeń miejska jawi się jako ogromne pogranicze kulturowe, w którym ścierają się i oddziałują na siebie nieustannie różne typy kultur (subkultur).

Przestrzeń miejska to dobre warunki do powstania wielu grup społecznych, stylów życia, spośród których jednostka może wybierać i z którymi może się utożsamiać, a na ich podstawie budować swoją tożsamość i osobowość. Niejednokrotnie odmienne style życia mogą służyć jednostce do tworzenia nowych, przy czym elementy składające się na ów styl są często oderwane od swego pierwotnego kontekstu kulturowego i funkcjonują na zasadzie kulturowego *bricolage'u*, dekompozycji, a przemieszczane w czasie i przestrzeni tworzą nowe całości – kody kulturowe⁶. W przestrzeni tej niektóre rozwiązania dotyczące stylu życia podsuwają młodzieży współczesne subkultury młodzieżowe. Stają się one (bywa, że tylko przez jakiś czas) pewną formą odniesienia, identyfikacji, stylem życia, które – wg definicji A. Sicińskiego – mogą wpływać na ich specyficzne zachowania, motywacje, cele, zasady organizowania codziennego życia lub jego fragmentów, relacje pomiędzy sferą publiczną a prywatną, orientacje życiowe i odpowiednie ich konfiguracje⁷. Nie można oczywiście pominąć faktu, że

² B. Jałowiecki, M.S. Szczepański: *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*. Warszawa 2002, s. 24–25.

³ G. Simmel: *Socjologia*. Warszawa 1975, s. 522.

⁴ M. Herzfeld: *Antropologia. Praktykowanie teorii w kulturze i społeczeństwie*. Kraków 2004.

⁵ Z. Bauman, T. May: *Socjologia*. Poznań 2004, s. 223–226; M. Featherstone: *Postmodernizm i estetyzacja życia codziennego*. W: *Postmodernizm. Antologia tekstów*. Red. R. Nycz. Kraków 1996, s. 299–332.

⁶ Szerzej na temat powiązania zależności pomiędzy stylami życia, subkulturami młodzieżowymi, modą oraz specyfiką postmodernistycznego społeczeństwa w: D. Muggleton: *Wewnątrz subkultury. Ponowoczesne znaczenie stylu*. Kraków 2004, s. 47–70.

⁷ A. Siciński: *Styl życia*. W: *Encyklopedia socjologii*. T. 4. Warszawa 2002, s. 138.

w swobodnym wyborze stylów życia znaczącą rolę odgrywają mass media. Parafrazując podane przez J. Stewarda założenia ekologii kulturowej, mówiące, że cechy kulturowe wykształciły się jako przystosowanie do środowiska, tworząc zespół cech, nazywanych rdzeniem kulturowym⁸, można przyjąć, że miasto jako swoiste środowisko generuje pewne zespoły cech kulturowych wspólnych i charakterystycznych dla natury aktywności społeczeństw ponowoczesnych. Różnice „drugorzędne” w ramach tych samych kategorii (społecznych i kulturowych sposobów organizowania aktywności) wynikałyby pośrednio m.in. z niuansów w poszczególnych „środowiskach” miejskich (kulturowym, społecznym, historycznym, narodowym, regionalnym, intelektualnym, instytucjonalnym itp.) oraz mentalności działających jednostek i ich biografii (w tym kapitału kulturowego i społecznego).

Wiele różnorodnych struktur, grup społecznych czy preferowanych stylów życia w przestrzeni miejskiej wymaga swego miejsca i organizacji według własnych zasad. Tak jak każdy organizm biologiczny, tak i każda grupa społeczna z jej własną kulturą potrzebuje osobnej przestrzeni społecznej, aby mogła trwać i rozwijać się. Grupy społeczne, mniej lub bardziej sformalizowane, identyfikują się z określoną przestrzenią. Poprzez swoje działania, w zależności od ich właściwości, grupy społeczne kształtują specyficzny charakter owej przestrzeni, organizują ją według własnych potrzeb i struktur. Nadają jej one odrębne znaczenie, odpowiednio oceniają i wartościują (pozytywnie lub negatywnie). „Wypracowana” przestrzeń pozwala grupie orientować się i czuć w niej bezpiecznie, a każdy jej element jest na swój sposób przewidywalny i uporządkowany (takimi miejscami mogą być: dom rodzinny, własne podwórko, dzielnica, brama, skwer, klatka schodowa, opuszczony budynek, część parku, ławka, bar, boisko szkolne itp.). Każdą taką przestrzeń charakteryzuje niepowtarzalność. Tak więc działania podejmowane przez ludzi wyznaczają ową specyficzną przestrzeń, nadając jej odrębne znaczenie i charakter, naznaczają ją i stygmatyzują. Organizacja przestrzeni może przebiegać na wiele sposobów, a jej charakter zależy m.in. od kapitału społecznego i kulturowego grupy. Formą oswojenia przestrzeni miejskiej mogą być zjawiska ze sfery folkloru miejskiego (sztuki ulicy), takie jak: graffiti, szablony, wlepki⁹ lub grupy libacji alkoholowych¹⁰. Niejednokrotnie ta sama przestrzeń fizyczna miasta staje się polem działania kilku grup równocześnie, przy czym dla każ-

⁸ J. Steward: *Theory of Culture Change*, Illinois 1955, s. 37; M. Herzfeld: *Antropologia...*, s. 250–254.

⁹ Zob. A. Jawłowski: *Gry i zabawy hiphopowe. Subkultura hiphopowa jako wspólnota ludzka*, „Kultura Popularna” 2002, nr 1, s. 129–139; A. Lesniewska-Głowacka: *Definiowanie świata (szkic do współczesnego graffiti)*, „Kultura Popularna” 2002, nr 1, s. 97–108; *O imionach widywanych na murach oraz Semantyka libacji alkoholowej* w: R. Sulima: *Antropologia codzienności*, Kraków 2001, s. 73–120; A. Tomaszczuk: *O wlepcy, wlepkarzu i zrywaczcu*, „Kultura Popularna” 2003, nr 2(4), s. 95–103.

¹⁰ R. Sulima: *Antropologia codzienności...*

dej z nich ma inne znaczenie i wartość. Na skutek różnic w wartościowaniu przestrzeni, wynikających z odmiennych pozycji w strukturze społecznej, może dochodzić do sytuacji konfliktowych pomiędzy różnymi grupami. Pusty budynek, fragment ulicy, lokal do wynajęcia mogą być postrzegane przez przedstawicieli młodzieży związanej ze środowiskami subkulturowymi (kontestującymi) jako miejsce o niekomercyjnej wartości, miejsce zabawy, urzeczywistniania swoich ideałów itp., a przez administratora budynku (miejskiego, prywatnego) – jako miejsce o wartości ekonomicznej. Ten sam obiekt lub miejsce może mieć jednocześnie wartość sentymentalną (jako miejsce tu spędzonego dzieciństwa, młodości), estetyczną, ekonomiczną itd.

Również wiek aktorów społecznych wpływa na percepcję przestrzeni miejskiej i plany jej wykorzystywania, o czym pisze w artykule poświęconym aktywności ludycznej Ryszard Kantor¹¹. W społecznej percepcji przestrzeni nie bez znaczenia jest czynnik humanistyczny. Decyduje on o sposobie jej traktowania i wartościowania, na co zwracał uwagę F. Znaniecki, utrzymując, że dla działającego podmiotu istnieją przestrzenie jakościowo różnorodne¹².

Specyfika miejsca niejednokrotnie wyznacza odpowiednie zachowania ludzkie, formy przekazywanych treści (np. świątynia, ulica, dyskoteka, szkoła, dom), wpływa na sposób działania, percepcji, odczytywania różnych treści i komunikatów przez aktorów społecznych. Jednostki aktywne w obrębie jakiejś grupy są jednocześnie pod jej wpływem oraz innych ośrodków – szerszych kontekstów kulturowych, które oddziałują na ich biografię, podejmowane decyzje i sposoby postrzegania świata. To przede wszystkim środowisko kulturowe, z wszystkimi jego aspektami i kontekstami, wpływa na funkcjonowanie w jego obrębie jednostek i charakter „tworzonej” przez nią kultury.

Grupy społeczne, realizując pewne określone formy aktywności, funkcjonują w obrębie przestrzeni społecznej rozumianej jako „miejsce wytworzone przez daną grupę społeczną, któremu wyznaczyła ona funkcje i nadała znaczenie”¹³. Ich kapitał społeczny i kulturowy, umiejętności wyniesione z okresu socjalizacji, nabyte w trakcie licznych interakcji, kontaktów z klasami społecznymi są do tego celu wykorzystywane. Sama przestrzeń miejska, z wszelkimi jej uwarunkowaniami historycznymi, kulturowymi, administracyjnymi i strukturalnymi, może wpływać na charakter jednostek i ich *habitus*, a przez to na ich działania. Każde miasto ma swoją specyfikę oraz wywiera pewien wpływ na jednostki podejmujące działania. O swoistości miasta i jego mieszkańców może przekonać się

¹¹ R. Kantor: *Dzieci i młodzież w ludycznych przestrzeniach miasta*. W: *Szkice etnograficzne. Dedykowane profesor Annie Szyfer*. Red. A. Brenz. Poznań 2002, s. 37–45.

¹² F. Znaniecki: *Socjologiczne podstawy ekologii ludzkiej*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny, Socjologiczny” 1938, nr 1, cyt. za: B. Jałowicki, M.S. Szczepański: *Miasto i przestrzeń...*, s. 21.

¹³ B. Jałowicki: *Przestrzeń społeczna*. W: *Encyklopedia socjologii*. T. 3. Warszawa 2000, s. 241.

każdy, kto choć raz odwiedził Warszawę, Kraków, Poznań, Gdańsk, Jastrzębie, Nową Hutę lub Cieszyn.

To ostatnie z wymienionych miasto swą specyfikę zawdzięcza historii związanej z dziejami, kulturą i rozwojem Śląska Cieszyńskiego. O jego wyjątkowości decyduje położenie na styku kultury czeskiej i polskiej (można dodać również słowackiej, a dawniej też węgierskiej) oraz znaczące w historii tego regionu oddziaływanie kultury niemieckojęzycznej poprzez związek Księstwa (Śląska) Cieszyńskiego z monarchią austro-węgierską, czego wyrazem jest fakt, że Cieszyn określa się potocznie „małym Wiedniem”. Na specyfikę miasta i regionu miał także wpływ proces industrializacji Śląska Cieszyńskiego, zapoczątkowany w 1772 roku budową huty w Ustroniu. Przyczynił się on do przekształcania krajobrazu kulturowego tego regionu (z rolniczo-pasterskiego na przemysłowo-usługowo-rolniczy). Rozwój Ostrawsko-Karwińskiego Zagłębia Węglowego wpłynął na poziom kultury materialnej i społecznej regionu, rozwój administracji, handlu, transportu, szkolnictwa oraz rozbudowę samych miast, w tym Cieszyna¹⁴. Na terenie Śląska Cieszyńskiego funkcjonują obok siebie języki: polski, czeski (na Zaolziu) i gwara cieszyńska¹⁵ – prawdopodobnie za sprawą działań polskiego ruchu narodowego na tych ziemiach w XIX i pierwszych dekadach XX wieku. Nie należy pomijać faktu, że Śląsk Cieszyński jest obszarem, na którym współwystępują – a dawniej nieraz konkurowały ze sobą – dwa wyznania: rzymskokatolickie i ewangelicko-augsburskie.

Rozwój stolicy tego regionu nie zatrzymał się pomimo jego podziału między Polskę i Czechosłowację (można przyjąć, że był on m.in. konsekwencją daleko posuniętej industrializacji Śląska Cieszyńskiego). Po II wojnie światowej zwiększył się po obu stronach rzeki Olzy odsetek ludności napływowej. Powstały nowe zakłady pracy i osiedla mieszkaniowe. Obecnie czeska i polska część Cieszyna liczą razem około 65 tys. mieszkańców¹⁶. Pomimo dawnych ograniczeń w kontaktach (przepustki), a nawet po zamknięciu granicy polsko-czeskiej w okresie stanu wojennego, tutejsza ludność starała się podtrzymywać wspólne związki. Po otwarciu granic, na przełomie lat 80. i 90. XX wieku podjęto wspólnie wiele działań i inicjatyw, łączących ten podzielony teren. Na oficjalnym poziomie

¹⁴ Czeski Cieszyn powstał wskutek rozwoju industrialnej części Cieszyna wraz ze zbudowaniem dworca kolejowego na linii koszycko-bogumińskiej. Zob. L. B r o Ź e k: *Wiek XIX. Stosunki gospodarczo-społeczne*. W: *Cieszyn. Zarys rozwoju miasta i powiatu*. Red. J. C h l e b o w c z y k. Katowice 1973, s. 172–182.

¹⁵ Na Zaolziu ludność polskiego pochodzenia posługuje się gwarą zachodniocieszyńską, wchodzącą wraz z pozostałymi gwarami cieszyńskimi w skład dialektu śląskiego, a z nim dialektów polskich. Więcej na temat gwar na Zaolziu zob.: I. N o w a k o w s k a - K e m p n a: *Współczesna polszczyzna zaolziańska*. „Biuletyn Ludoznawczy” [Czeski Cieszyn] 1998, z. 21, s. 5–9; I. B o g o c z: *Z badań nad językiem młodzieży na Zaolziu*. „Biuletyn Ludoznawczy” [Czeski Cieszyn] 1998, z. 21, s. 20–23.

¹⁶ Według danych z dnia 31 grudnia 2002 roku Czeski Cieszyn liczył 28 750 mieszkańców, a polska część miasta 37 229 mieszkańców; www.cieszyn.int.pl

nawiązała się współpraca pomiędzy urzędami miejskimi w Cieszynie i Czeskim Cieszynie. Rozwinęło się wiele pozarządowych instytucji, stowarzyszeń o charakterze ekonomicznym, kulturowym, społecznym oraz zaspokajających potrzeby wspólnoty lokalnej (lub tylko tych, którzy je powołali).

Charakterystyka przestrzeni aktywności środowisk alternatywnych i stowarzyszenia LIBERTE

Konsekwencją zmian i procesów kulturowo-społecznych, jakie objęły Europę Środkową (w tym Śląsk Cieszyński) po 1989 roku, jest po części zarejestrowanie w Czechach OS LIBERTE, z siedzibą w Czeskim Cieszynie. Jego charakter, historię i założenia programowe oddaje nota zatytułowana *O nas*, umieszczona na stronie informacyjnej stowarzyszenia¹⁷. Czytamy w niej: „Stowarzyszenie LIBERTE powstało w 1998 roku z inicjatywy kilku osób pochodzących z Cieszyna i okolic. Ludzie w nim zrzeszeni zainteresowani byli tworzeniem i promowaniem tzw. kultury alternatywnej, jednak brak stałego miejsca, w którym można by się spotkać i organizować, stanowił skuteczną zaporę dla jego działalności. Przełom nastąpił wraz ze znalezieniem pomieszczenia w marcu 2003 roku” [ul. U mlekarzy w Czeskim Cieszynie, w suterenie restauracji „Rio” – G.S.]. W siedzibie LIBERTE „powstała galeria, biblioteczka [głównie prasa trzeciego obiegu z Czech i Polski, książki o tematyce anarchistycznej, ekologicznej, społecznej, nagrania zespołów muzycznych itp. – G.S.] [...], odbywają się wieczory filmowe i poetyckie, organizowane są imprezy dla najmłodszych (Mikołaj, Dzień Dziecka), prowadzony jest klub dyskusyjny”. Od wiosny 2004 roku zaczęła działać w lokalu stowarzyszenia grupa promująca wegetarianizm (prowadząc tzw. *ohutnavki*) oraz osoby związane ze środowiskami anarchofeministycznymi. LIBERTE pełni jednocześnie funkcję centrum informacyjnego (wiadomości z życia „alternatywnej” części społeczności lokalnej i nie tylko) oraz – jak twierdzą jego przedstawiciele – jest otwarte na wszelkie propozycje i współpracę. W założeniach programowych członkowie grupy piszą, że przeciwstawiają się wszelkim przejawom ksenofobii, przemocy i negatywnym zjawiskom społecznym. Celem LIBERTE jest umożliwienie młodym ludziom twórczego spędzenia czasu – ich lokal ma tworzyć taką przestrzeń dla działań kulturalnych.

Sposób decydowania o rzeczach ważnych dla funkcjonowania stowarzyszenia wiąże się z indywidualnymi przekonaniem i światopoglądem jego członków (wy-

rastającymi z założeń myśli wolnościowej) i przebiega na zasadzie demokracji bezpośredniej. W początkowym okresie istnienia stowarzyszenia (pierwsze 5 miesięcy po zdobyciu lokalu w 2003 roku) jego członkowie co miesiąc wpłacali składki w wysokości 300–500 koron czeskich na jego działalność – głównie opłatę mediów i czynszu. Stowarzyszenie LIBERTE tworzą dwie grupy ludzi: zrzeszeni członkowie biorący udział w głosowaniu (około 16 osób) oraz sympatycy, którzy wnoszą pewne propozycje co do charakteru i celów podejmowanych działań (na podstawie obserwacji około 18 osób), współpracują lub włączają się w organizowanie imprez (około 11 osób). Są to głównie ludzie z Cieszyna (2 osoby z Polski i 7 osób z Republiki Czeskiej) oraz z okolicznych miejscowości (Trzyniec, Karvina, Havířov, Albrechtice, Bohumin, Ustron). Większość z nich urodziła się w dziesięcioleciu 1971–1979, a swoją znajomość i przyjaźnię rozpoczęli w pierwszej połowie lat 90. ubiegłego wieku przy okazji koncertów (m.in. w klubie rockowym „Dziupla” w Czeskim Cieszynie) oraz innych inicjatyw, takich jak cykl międzymiastowych turniejów piłkarskich „Canabis Cup”, lub zwykłych imprez towarzyskich. Ich poczucie wspólnoty bierze się z zainteresowań szeroko rozumianą muzyką punk rockową, heavy metalem oraz takimi gatunkami, jak trance, reggae itp. Z tych i pokrewnych zainteresowań kulturą alternatywną wyrosło stowarzyszenie LIBERTE.

Nie bez znaczenia jest rola, jaką odgrywa ośrodek akademicki Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie. Jego obecność wydaje się oddziaływać na charakter i formy podejmowanych działań stowarzyszenia. Dla przykładu, LIBERTE było współorganizatorem imprez towarzyszących dwóm konferencjom zatytułowanym „Tożsamość kobiety – tożsamość mężczyzny we współczesnym świecie”, przygotowanym przez studentów UŚ w Cieszynie w latach 2004 i 2005. Jako ciekawostkę warto dodać, że jeden ze studentów etnologii UŚ w Cieszynie zgodził się uaktualniać stronę internetową stowarzyszenia w wersji polskojęzycznej.

O specyfice stowarzyszenia oraz jego siedziby decyduje przestrzeń miejska Cieszyna z wszelakimi jego uwarunkowaniami historycznymi, ekonomicznymi, strukturalnymi, politycznymi i kulturowymi, a szczególnie same zrzeszone w nim jednostki przejawiające określone formy aktywności. Lokal, który zajmuje stowarzyszenie – JAZZ KLUB – charakteryzuje się pewnym kodem kulturowym, który mówi wiele o jego użytkownikach; mam tu na myśli plakaty, graffiti, rysunki, napisy dwujęzyczne, wystrój, ogólny wygląd oraz język jego gości. Świadczy również o jego ludycznym charakterze. Siedziba OS LIBERTE jawi się jako przestrzeń społeczno-kulturowa, w której zawieszony zostaje status bywalców wynikający ze struktur, w których uczestniczą w codziennym życiu (uczniowie, studenci, pracujący, bezrobotni itp.), co ma niewątpliwie charakter karnawału. Jest to również przestrzeń, która łączy w sobie cechy przestrzeni publicznej i prywatnej – życie prywatne jej użytkowników, ich emocje przeplatają się ze społeczną funkcją tego miejsca i odgrywanymi przez aktorów ról społecznych. Jest to pewien wycinek rzeczywistości społecznej, w której jednostki dzielą się

swoimi doznaniem, przeżyciami, mają dostęp do sieci wspólnych znaczeń. Jednocześnie jest to przestrzeń fizyczno-społeczna, która co jakiś czas wskutek podejmowanych przez jej użytkowników działań nabiera specyficznego charakteru, odmiennego od jej codziennego wykorzystania. Z przeciętnego baru rockowego dla młodzieży przekształca się w przestrzeń, w której może funkcjonować kultura niekomercyjna, stojąca w opozycji do kultury dominującej.

Patrząc na podejmowane przez aktorów analizowanej przestrzeni społecznej działania, można stwierdzić, że wpisują się one w kategorię kultury alternatywnej, kontestacji lub subkultury (działające w obrębie tej przestrzeni społecznej jednostki utożsamiają się w różnym stopniu z wieloma grupami nieformalnymi). Należy podkreślić, że o wyjątkowości tego miejsca decyduje również czynnik językowy, związany bezpośrednio z dziejami tego regionu.

Członkowie stowarzyszenia LIBERTE w kontaktach między sobą posługują się praktycznie trzema językami: czeskim, polskim oraz językiem zbliżonym do grupy gwar Śląska Cieszyńskiego. Jeśli chodzi o gwarę, to charakteryzuje się ona licznymi czechizmami, będącymi konsekwencją procesu asymilacji i dyfuzji kulturowej ludności miejscowej i napływowej. Różni się ona znacznie od postaci „wzorcowej”, znanej językoznawcom z materiałów z przełomu wieków XIX i XX. Sami bywalcy klubu, pytani, jakim językiem się posługują, odpowiadają, że mówią najczęściej „po naszymu”. Jakub M. (33 lata, mieszkający w Czeskim Cieszynie), „przewodniczący” stowarzyszenia, oraz Janusz P. (26 lat, Polak), sympatyk aktywnie współdziałający ze stowarzyszeniem – stwierdzili: „Tutaj nikt nie mówi poprawnie językiem polskim lub czeskim. Jesteśmy takim miksem”. Bywa, że konwersująca grupa używa trzech wymienionych języków jednocześnie – jeden mówi po polsku, drugi odpowiada w języku czeskim, inny gwarą. Jeśli w przestrzeni aktywności znajdują się osoby spoza „układu cieszyńskiego”, np. spoza Czech, Polski lub Słowacji, aktorzy starają się posługiwać językiem angielskim, rzadziej niemieckim. Tak więc w interakcjach osobowych funkcjonują równoległe i zamiennie trzy formy językowe. Obecne w siedzibie stowarzyszenia plakaty oraz inne napisy są najczęściej w języku czeskim i polskim (w zależności od tego, jakiej narodowości jest organizator koncertu). Wspomniana strona internetowa LIBERTE¹⁸ jest dostępna w językach czeskim, polskim, angielskim i esperanto.

Od kiedy nową siedzibą LIBERTE stał się dawny JAZZ KLUB¹⁹, mieszczący się w piwnicach Domu Kultury „Střelnice”, przy ul. Střelníční 1 (oficjalne otwarcie nowej siedziby stowarzyszenia miało miejsce 10 grudnia 2004 roku²⁰),

¹⁸ www.liberte.prv.pl

¹⁹ Należy nadmienić, że w przygotowanie nowej siedziby pod działalność OS LIBERTE angażowali się członkowie i sympatycy stowarzyszenia z obu stron granicy. W wolnym czasie, nieraz za własne pieniądze, malowali oni pomieszczenia JAZZ KLUBU, nadając miejscu specyficzny charakter. Obecnie największym problemem jest panująca w piwnicach budynku wilgoć.

²⁰ Tekst zaproszenia w posiadaniu autora.

zorganizowano w nim wiele imprez muzycznych. Najczęściej były to koncerty polskich lub czeskich zespołów muzycznych, związanych z takimi stylami muzycznymi, jak punk, hard core, reggae. Grały tam również zespoły z Kanady, USA, Nowej Zelandii, Australii, Włoch, Szkocji, Anglii, Francji. Zespoły te są najczęściej kapelami niekomercyjnymi lub działającymi na granicy komercji i undergroundu (w sumie około 25 koncertów). Grają najczęściej jedynie za zwrot kosztów podróży lub za „kasę z biletów”. Organizacją koncertu zajmują się ci, którzy pragną zaprosić dany zespół. LIBERTE udostępnia nieodpłatnie sprzęt i lokal. Ktoś z osób związanych ze stowarzyszeniem przygotowuje posiłki dla zespołów lub zapewnia w swoim domu nocleg. Nosi to cechy działania spontanicznego, a poszczególne role są wymienne, zależnie od kontekstu. Każdy, kto ma swój zespół, może tu zagrać i zaprezentować się. LIBERTE w początkowym okresie organizowania koncertów (około 4 imprez) korzystała z sali Komunitnego Centrum w Czeskim Cieszynie (stowarzyszenia skupiającego niektórych przedstawicieli społeczności romskiej w mieście). Na wymienienie zasługuje również benefisowy koncert z 30 września 2005 roku zespołów Exmisja (Gliwice), Raincoat 34 (Czeski Cieszyn), Whitman (Gliwice), w trakcie którego zbierano pieniądze na materiały budowlane dla squatu „Krzyk” w Gliwicach. Z zebranych około 2500 koron czeskich zakupiono papę na pokrycie dachu nowej siedziby stowarzyszenia „Krzyk”. Świadczy to o związkach LIBERTE z podobnymi środowiskami.

Z innych występów muzycznych warto wymienić tzw. sound-systemy – imprezy przeznaczone dla miłośników muzyki techno, reggae lub psycho-trance. Miały tu też miejsce koncerty jazzowe i inne imprezy towarzyszące wydarzeniom kulturalnym, organizowanym przez czesko-polskie stowarzyszenia kulturalne (np. „Solidarność Polsko-Czesko-Słowacka”) czy Dom Kultury w Czeskim Cieszynie „Střelnice”, takie jak Międzynarodowy Festiwal Teatralny „Bez granic”, festiwale filmowe: Przegląd Filmów Czeskich i Słowackich „Kino na granicy” oraz „Era Nowe Horyzonty”, „Cieszyńska Jesień Jazzowa”, a także imprezy organizowane z okazji „Święta Trzech Braci”.

W dawnej i obecnej siedzibie stowarzyszenia odbyło się 6 wystaw (m.in. fotograficzna poświęcona Etiopii; o tematyce feministycznej pt. „Wiedźmy”; komiksu – prace Krzysztofa Kaima; ekologiczna: „Zwierzę nie jest rzeczą”; dwie pokazujące prace absolwentów Wydziału Artystycznego Filii UŚ w Cieszynie). LIBERTE było m.in. współorganizatorem „Międzynarodowego Spotkania Twórców Prasy Niezależnej im. P. Malika” w dniach 19–20 marca 2004 roku. Zostało ono połączone z wykładami o esperanto i z koncertem Ryszarda Borkowskiego. W nowej siedzibie LIBERTE odbyły się: cykl imprez poświęconych okupacji Tybetu przez Chiny (Tydzień „Wolny Tybet”), spotkania i kluby dyskusyjne z zaproszonymi gośćmi (m.in. z redaktorem czeskiego anarchistycznego pisma „A-Kontra”), pokaz slajdów poświęconych powstaniu zapatystów w stanie Chiapas (Meksyk) oraz z podróży na Krym członków LIBERTE, pokazy filmów doku-

mentalnych i kina niezależnego. W ramach działalności o charakterze prospołecznym zorganizowano imprezy dla dzieci: Dzień Dziecka (1 czerwca 2004 r.) oraz spotkanie ze św. Mikołajem (6 grudnia 2004 r.).

Członkowie LIBERTE oraz jego sympatycy organizowali również dwukrotnie akcję FOOD NOT BOMS, polegającą na rozdawaniu żywności bezdomnym (równocześnie na rynku w polskim Cieszynie oraz obok marketu Billa w Czeskim Cieszynie 21 grudnia 2004 roku i 13 marca 2005 roku). Do działalności z pogranicza kulturalno-społecznego trzeba zaliczyć znajdującą się w siedzibie stowarzyszenia kawiarenkę internetową, z której może nieodpłatnie korzystać młodzież. Nieregularnie, w pewnych odstępach czasu, odbywają się środowowe wieczory filmowe. W siedzibie LIBERTE funkcjonuje info-shop, w którym odwiedzający mogą nabyć produkty kultury alternatywnej: koszulki z nadrukami, płyty analogowe i CD, kasyety magnetofonowe, naszywki, książki, prasę alternatywną itp. Tablica ogłoszeń informuje o zbliżających się imprezach lub akcjach środowisk subkulturowych i kontrkulturowych (np. akcje anarchistów, koncerty).

Niektóre działania były możliwe dzięki otrzymanym grantom i dotacjom z Urzędu Miejskiego w Czeskim Cieszynie (w sumie około 25 tys. Kč). Uzyskane w ten sposób pieniądze, powiększone o dochód z prowadzonego w siedzibie stowarzyszenia baru, wystarczyły na zakup sprzętu nagłaśniającego.

Stopień zaangażowania członków LIBERTE jest różny i zależy od takich czynników, jak wolny czas, wewnętrzny zapał i samodyscyplina, dobre chęci, zainteresowania i możliwości finansowe. Dlatego też wiele akcji inicjowanych jest przez osoby niezrzeszone w stowarzyszeniu.

Działalność stowarzyszenia rodzi także sytuacje konfliktowe. Ze względu na jej znaczący pierwiastek ludyczny (koncerty) powstaje co jakiś czas konflikt z ludźmi mieszkającymi w najbliższym sąsiedztwie JAZZ KLUBU. Są to mieszkańcy przeciwległej kamienicy, narzekający na hałas w godzinach wieczornych oraz na zachowanie osób przebywających przed wejściem do stowarzyszenia. W rezultacie członkowie LIBERTE zgodzili się na ograniczenie imprez muzycznych do dwóch w ciągu jednego miesiąca.

Podsumowanie

Postrzegając stowarzyszenie LIBERTE przez pryzmat teorii ruchów społecznych, powstawania i przekształcania się ich struktur, jako wynik prób dokonania zmian w zewnętrznej strukturze społecznej oraz związanych z tym procesów sprzężenia zwrotnego – będących rezultatem wpływu struktur zewnętrznych i własnych działań – można dostrzec w łonie analizowanej grupy pewne sympto-

my „kryzysu wiktorii”²¹. Wraz z osiągnięciem celu (odzwierciedlającego wymiar lokalny i ponadlokalny), jakim było zdobycie przestrzeni dla własnych działań i zaistnienie w przestrzeni społecznej (zakotwiczenie), stowarzyszenie wchodzi w etap samozachowania, a tym samym powoli słabnie zaangażowanie członków w jego cele, pogłębia się proces atomizacji, powstają drobne konflikty dotyczące dalszego kształtu grupy i podejmowanych przez nią działań. Szansą dla jego dalszego istnienia jest „zaplecze” sympatyków LIBERTE, wymiennosc ról, poziome i jednocześnie otwarte na komunikację struktury organizacji, zdolność do samoorganizowania się oraz odejście od scentralizowanych form podejmowania decyzji, czyli te cechy, które charakteryzują społeczeństwo obywatelskie lub – używając terminu Casstellsa – sieciowe²².

Z tego krótkiego opisu można wysnuć kilka wniosków. Przede wszystkim o wyjątkowości samego stowarzyszenia, jak i jego siedziby decydują ludzie, którzy go tworzą poprzez działania i interakcje. Ważny jest ich światopogląd, styl życia, nastawienie na wartości humanitarne i postmaterialistyczne, utożsamianie z pewnymi wspólnotami wyobrażeniowymi. LIBERTE jest przestrzenią, w której rozwijane są indywidualne zainteresowania jej członków. Istotny wydaje się też fakt, że LIBERTE funkcjonuje w przestrzeni miasta podzielonego granicą, z wszelkimi tego konsekwencjami natury socjologiczno-kulturowej. Niewątpliwie duże znaczenie mają istniejące w obrębie miasta instytucje kulturalno-społeczne (Dom Kultury w Czeskim Cieszynie, stowarzyszenie „Barka”) czy Uniwersytet Śląski Filia w Cieszynie. Całość tworzy wypadkową, która przy próbie zamknięcia w definicyjne ramy wypacza jej obraz. Z pewnością przykładem do naśladowania tej formy aktywności były i są podobne ośrodki działające w Polsce (gliwicki „Krzyk”, poznański squat „Rozbrat” itp.), Czechach („Vrach” w Rožnovie, kolektyw „Ladronka” w Pradze) i na Zachodzie, inspirowane myślą wolnościową.

Sam kolektyw OS LIBERTE przypomina swym charakterem grupę społeczną funkcjonującą na zasadzie demokracji bezpośredniej i pewnych form komunitaryzmu w ujęciu holistycznego indywidualizmu, czyli uznającym zakorzenienie jednostek w wartościach wspólnoty, przy jednoczesnym docenianiu idei wolności i odmienności (w granicach wyznaczonych przez zakorzenienie w wartościach wspólnoty)²³. Stowarzyszenie można uznać – odwołując się do współczesnego kontekstu kulturowego – za próbę utworzenia formy społeczeństwa obywatelskiego. Respektuje ono suwerenność i niezależność indywidualną oraz współistnienie społecznego bycia razem, poszukuje nowych rozwiązań, które chroniłyby podmiotowość i suwerenność jednostki. Jego członkowie tworzą jednocześnie przestrzeń

²¹ Szerzej na temat mechanizmów budowania struktur przez ruchy społeczne zob. P. Sztompka: *Ruchy społeczne – struktury in statu nascendi*. W: *Socjologia. Lektury*. Red. P. Sztompka, M. Kucia. Kraków 2005, s. 225–237.

²² J. Urry: „Społeczeństwa” i wymiar globalny. W: *Socjologia. Lektury...*, s. 702.

²³ A. Szahaj: *Komunitaryzm*. W: *Encyklopedia socjologii. Suplement*. Warszawa 2005, s. 134.

społeczną, kulturową i ludyczną. Podejmowane inicjatywy świadczą, że uczestnicy poszczególnych akcji postulują koordynację działań społecznych w przestrzeni wolnej od nadzoru państwowego, poza sferą tradycyjnie rozumianej polityki, w zgodzie z ideą społeczności samoregulujących się dzięki spontanicznym działaniom (łączącym sferę prywatną z niektórymi wariantami akcji społeczno-politycznych, jak przykładowa akcja FOOD NOT BOMS)²⁴. Patrząc na działania i funkcjonowanie stowarzyszenia, jej aktorów, poruszane w dyskusjach zagadnienia, preferowane wartości, można wpisać OS LIBERTE w kategorię społeczną blisko spokrewnioną z tym, co C. Offe określa nowym paradygmatem ruchów społecznych²⁵. Niski stopień formalności, spontaniczność oraz „polityka” protestu, wartości odwołujące się do autonomii jednostki i opozycja wobec wszelkich scentralizowanych form kontroli, autoidentyfikacja nieopierająca się na utrwalo- nych schematach politycznych (lewica/prawica, liberalizm/konserwatyzm), to elementy, które można odnaleźć w obrazie, jaki tworzą uczestnicy analizowanej przestrzeni społecznej. Przenikają się w niej elementy tego, co można uznać za uwarunkowane kontekstem strukturalno-społeczno-kulturowym przestrzeni pogranicza czesko-polskiego na Śląsku Cieszyńskim, z tym, co ponadlokalne, wspólne dla podobnych grup społecznych (tworzących *quasi-sieć*), funkcjonujących w różnych częściach coraz szybciej globalizującego się świata.

²⁴ G. Skąpska: *Spółeczeństwo obywatelskie*. W: *Encyklopedia socjologii. Suplement...*, s. 288.

²⁵ Zdaniem C. Offe, „nowy paradygmat dzieli obszar działań na trzy strefy: a) prywatną, b) polityki nieinstytucjonalnej, c) polityki instytucjonalnej, i uznaje sferę «politycznych działań wewnątrz społeczeństwa obywatelskiego» za własną przestrzeń, która stanowi zarówno wyzwanie dla działań prywatnych, jak i instytucjonalno-politycznych”. Paradygmat to „konfiguracja aktorów, podejmowanych zagadnień, wartości i sposobu działania w sytuacji konfliktu społeczno-politycznego”. Zob. C. Offe: *Nowe ruchy społeczne: przekraczanie granic polityki instytucjonalnej*. W: *Władza i społeczeństwo. Antologia tekstów z zakresu socjologii polityki*. Wybór i opracowanie J. Szczupalczyński. Warszawa 1995, s. 232–233.

OS LIBERTE as a space of alternative communities' activities – specificity of the place and the urban space at the cultural contact point in Czech Cieszyn

Summary

The following text is devoted to urban space perceived as *sui generis* cultural point of contact. The analysed space is a conglomerate of social groups, which exist, contrast and compete with one another simultaneously. All of them need and look for their own space, in which they could develop (at times competing for the same physical space of the city). The city is a space in which individuals can enjoy certain kind of 'freedom' (as there are no mechanism of social control, which is characteristic for so called traditional societies) and at the same time they are subject to con-

stant search of their group of reference. It gives individuals access to a wide range of life styles or forms of expression and realisation. At the same time they derive from it different (sometimes contradictory) culture patterns and contexts which are provided to them by life in the city and mass media. The specificity of an urban space – a particular city and space understood generally – influences the structure of personality of an individual, decisions taken within group interaction and social actions. The city is at the same time place of actions of individuals (and groups) and the component of their cultural capital. The structure or the character of the group's activities, coming across things which determine specificity of a given city, creates unique variants, cultural forms and the spaces of social activity. The city is perceived as a space which can fulfil needs of groups contradicting with the mainstream one. Taking the above data into consideration, chosen forms of activities of alternative and contesting communities from Czech Cieszyn (concentrated around LIBERTE association were analysed). The specificity of the above sociocultural space is influenced by: the group's character which composes it (mostly contestant communities, contraculture and subculture, etc.) on one hand and on the other the specificity of the very city, being the capital of Cieszyn Silesia (former Duchy of Cieszyn), divided between Poland and Czech Republic, its history, culture, language and the presence of the official cultural and social institutions on both sides of the boarder. The actions of LIBERTE seem to reflect and connect what has the local aspect with what is more than local, inscribing in the horizontal network of new, unofficial social movements.

OS LIBERTE als ein Aktivitätsbereich für alternative Kreisen – die Eigentümlichkeit des Ortes und der Stadtraum an der Kulturengrenze in Teschener Schlesien

Zusammenfassung

Der vorliegende Text ist dem als *sui generis* Kulturengrenzgebiet verstandenen Stadtraum gewidmet. Der hier untersuchte Raum scheint als ein Konglomerat von den in derselben Zeit nebeneinander lebenden, sich einander beeinflussenden und miteinander konkurrierenden Gesellschaftsgruppen. Alle Gruppen suchen nach einem Raum, in dem sie sich entwickeln könnten (manchmal konkurrieren sie miteinander um denselben Raum in der Stadt). Die Stadt ist ein Raum, in dem sich die einzelnen Personen zwar einer bestimmten „Freiheit“ erfreuen können (denn im Stadtbereich fehlt es an vielen Mechanismen der für sog. traditionelle Gemeinschaften charakteristischen, gesellschaftlichen Kontrolle), aber gleichzeitig sind sie der ständigen Suche nach einer Bezugsgruppe ausgesetzt. In dem Stadtraum haben die Menschen Zugang zu einer ganzen Reihe von alternativen Lebensstilen, sie können sich selbst auf verschiedene Weise verwirklichen. Sie schöpfen dabei aus verschiedenen (manchmal gegensätzlichen) Kulturvorbildern und Kulturkontexten, die ihnen dank dem Leben in einer Stadt und dank den Massenmedien zuteil werden. Die Eigentümlichkeit des Stadtraumes – einer konkreten Stadt und deren Umgebung – übt Einfluss auf die Persönlichkeitsstruktur jedes Individuums und auf die von ihm durch Interaktionen in verschiedenen Gesellschaftsgruppen aufgenommene Tätigkeit. Die Stadt ist ein Aktivitätsbereich von verschiedenen Individuen (Gruppen) und ein Bestandteil deren Kulturkapitals. Die Struktur oder der Charakter der handelnden Gruppe erschafft einmalige Kulturformen und Bereiche der gesellschaftlichen Aktivität. Die Stadt erscheint als ein Raum, in dem die Bedürfnisse von den, nicht der vorherrschenden Kultur gehörenden Gruppen befriedigt werden. Die oben genannten Voraussetzungen in Rücksicht nehmend hat man die ausgewählten Aktivitätsformen von alternativen und kontestierenden, mit dem Verein LIBERTE im Tschechischen Teschen verbundenen

Kreisen, untersucht. Die Eigentümlichkeit des genannten gesellschaftlich-kulturellen Raumes von LIBERTE hängt ab: einerseits von dem Charakter der ihn bildenden Gruppen (vor allem kontestierende, gegenkulturelle, subkulturelle u. dgl. Kreisen) und andererseits von der Spezifität der, mit der Staatsgrenze zwischen Polen und der Tschechischen Republik getrennten Hauptstadt des Teschener Schlesiens (des ehemaligen Teschener Fürstentums), von deren Geschichte, Kultur, Sprache und von den an den beiden Seiten der Grenze wirkenden kulturell-gesellschaftlichen Institutionen. Die Tätigkeit der Gemeinschaft LIBERTE scheint das Lokale mit dem Überlokalen zu verbinden und zu widerspiegeln, und damit kann sie zum horizontalen Netz von inoffiziellen, neuen gesellschaftlichen Bewegungen gezählt werden.